

SZEMLE

AZ ERDÉLYI NYELVMŰVELŐ TÁRSASÁG MÁSFÉLSZÁZADOS ÉVFORDULÓJA

Néhány nap múlva lesz másfél százados évfordulója, annak a nevezetes kezdeményezésnek, melyet az irodalomtörténet és Erdély műveltség-története Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság néven tart számon.* Közismertek ennek az alakulatnak a részletei, csak egynehány nevezetesebb mozzanatát fogom feleleveníteni. Azzal kezdődött ez a mozgalom, hogy ARANKA GYÖRGY, aki abban az időben a marosvásárhelyi kir. tábla mellett számfeletti ülnök volt, 1791. január 2-án Kolozsvárt egy „rajzolat“-nak nevezett 36 lap terjedelmű röpiratot adott ki „Egy erdélyi magyar nyelv-művelő Társaság felállításáról“, a „haza felséges rendeihez“ intézve. Annnyira szívén viselte ezt az ügyet, hogy tervezetét még ugyanazon év Kisasszonyhó 1-én újból kinyomtatta. Benne azt fejtette ki, hogy mennyire szükséges és fontos egy olyan társaság alakítása, amely a magyar nyelv ápolását, fejlesztését és terjesztését vallja céljául. Szervezetét úgy képzelte el, hogy „legyen egy örökös titkár és két íródeák fizetéssel, egyik a titkár segéde; legyenek fizetéses társak, legyen elnöke az erdélyi kormányzó, Kolozsvárott a piacon vagy piacos helyen háza, abban nyomtató sajtója, könyv-áruló boltja, mikből jövedelem is várható, könyves háza, olvasó és billiárd szoba, a titoknoknak szállása“ s a költségek fedezésére, ami kb. 27.000 forintot tenne ki, az ország ajánljon fel „Studiorum fundus“-t. Az országgyűlés tagjai kedvezően fogadták az indítványt s még ugyanabban az évben a március 8-i és július 20-i ülésen tárgyalás alá vették, elfogadták s törvényt is alkottak belőle, mégpedig 1791-ben szám szerint a 45-et; ennek végsorai így hangzottak: „Mint-hogy pedig az ország kk. és rr. a magyar nyelvnek nagyobb eredménnyel művelésére Társaságot szándékoznak alkotni, remélik, hogy ő Felsége, mint született magyar király, azon Társaságot, miután annak alapja a beadott terv szerint megvetetett, kegyelmesen megerősíteni méltóztatand“. Ez a feltevés nem következett be. Az 1791. május 26-án kelt és az 1792-i országgyűlésen Kisasszonyhó 25-én tárgyalt királyi leirat a 45. tc. törvényerőre emelését megtagadta. Az országgyűlési tárgyalásokból kitűnik, hogy a bécsi udvarnak amúgyis gyanakvó hangulatát a Társaság nemzeti szándékai iránt a százok féltékenykedése hatásosan táplálta és kedvezőtlenül befolyásolta.

ARANKA GYÖRGY azonban az 1790-es évek nemzeti felbuzdulásának lelkes-ségével eltelve, jóval csüggedetlenebb szellem volt annál, hogysem a siker-telenség kedvét szegte volna jól elgondolt törekvéseinek. Azt a javaslatot tette GR. BÁNFFY GYÖRGY kormányzónak, hogy az ő védnöksége és felelőssége mellett a függőben maradt Magyar Nyelvművelő Társaság helyett alakuljon egy „Próba Társaság“, mely az eredeti terv szerint fejtsé ki tevékenységét, ebből az udvar és az ország is meg fog győződni annak hasznosságára és szükségességére felől. A kormányzó hozzájárult Aranka indítványához s felhatalmazást adott arra, hogy a „Próba Nyelvművelő Társaság“, mintegy útkészítőtül, működését megkezdhesse. Százötven esztendővel ezelőtt, 1793. december 3-án, tartotta ez a Társaság alakuló ülését Marosvásárhelyt a kormányzótól helyettesévé kinevezett GR. TELEKI MIHÁLY alelnök vezetése alatt. A továbbiakat nem részletezem, csak röviden összegezem abban, hogy a Társaság, melynek lelke az egész erdélyi szellemi életet áttekintő fáradhatatlan titoknoka,

* Elnöki megnyitó a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1943. november 26-án tartott ülésén.

ARANKA GYÖRGY volt, nyolc éven keresztül igen buzgó munkásságot fejtett ki, vagyis 1793. december 3-tól 1801. június 17-ig 52 ülést tartott s ezeken az üléseken számbavette az erdélyieket érintő valamennyi tudományos kérdést. Még 1803-ban is nyoma van a Társaság lanyhuló működésének, amelyet két ízben, 1806-ban és 1818-ban, törekedtek buzgó igyekezetek feléleszteni. Ezeknek a sikertelen kísérleteknek a főkörmányszék 1820. július 7-i rendelete azzal vetett véget, hogy a Társaság mindenféle működését végérvényesen megtiltotta.

Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság történetét, amely a régi erdélyi tudományos igyekezeteknek egyik figyelemre legméltóbb fejezete, eléggé kimerítően ismerjük egyrészt JAKAB ELEK dolgozatából,¹ másrészt PERÉNYI JÓZSEF tanulmányából.² Az ismertető a Társaság gazdag okmánytárára támaszkodtak. Ezek az iratok a Társaság feloszlatása után a marosvásárhelyi kir. tábla levéltárában maradtak, ahonnan a főkörmányszék 1827-ben a kolozsvári Lyceum-könyvtárba utalta át őket, más részük pedig vásár útján később az Erdélyi Nemzeti Múzeum tulajdonába jutott. Ezzel kapcsolatban, a mostani jubileumi alkalmat felhasználva, megemlíthetők egy-két ismeretlen részletet, amely, bár jelentéktelen dolog, hozzátartozik a kérdés történetéhez. A Lyceum-könyvtárba került anyag legértékesebb részét teszik azok a jegyzőkönyvek, melyek a Társaságnak 1793-tól 1806-ig tartott 52 üléséről készültek (ezek 4 darab híján ma is megvannak), s az a mintegy 100 eredeti levél, melyeket az egykorú írók és tudósok intéztek Arankához a Társaság ügyeivel kapcsolatban. Ez az anyag 23 iratsomóban a kolozsvári Lyceum-könyvtár egyik helyiségében rendetlen összevisszaságban hanyódott 1852-ig, amikor VASS JÓZSEF piarista atya, az akkori könyvtárőr, TOLDY FERENC felkérésére hozzáfogott „az Augiás óljánál nem rendetlenebb közel kétszáz ívre terjedő társasági lomtár” rendezéséhez, az értékesebb darabok kiválogatásához és lemásolásához. Ezt a kéziratot anyagot dolgozta fel Jakab Elek és Perényi József említett tanulmánya, s bár mind a kettő eléggé kimerítő tanulmány, természetesen csak általánosságban és kivonatosan érinti a rendkívül gazdag forrásanyag részleteit. Éppen ezért elképzelhetőleg döbbenetes és kínos volt a meglepetésem 1928-ban, amikor a Lyceum-könyvtár őrseit átvettem, hogy sehol nyomát sem találtam a Magyar Nyelvművelő Társaság Vass Józseftől, Jakab Elektől és Perényi Józseftől idézett és feldolgozott kézíratainak. Évekig hiába kutattam át a könyvtár minden zsezugát: sem meglétének, sem eltűnésének egyetlen adatára nem akadtam. A rendszeres nyomozásnak azonban — ez még nem tartozik a nyilvánosság elé, a könyvtár irattára őrzi a bizalmas adatokat, — megett az az eredménye, hogy az 1919-ben nyomtalanul eltűnt kéziratok huszonzét évi távollét után 1942. tavaszán Budapestről ismét visszakerültek a könyvtárba. Örömmel és elégtétellel állapíthatom meg a százötven éves évfordulón, hogy a Magyar Nyelvművelő Társaság okmánytára, működésének forrásanyaga, ismét a tudományos kutatás rendelkezésére áll. Azt is örömmel jelenthetem, hogy az Erdélyi Tudományos Intézet éppen most készíti elő a teljes anyag betűszerinti kiadását, s csak amikor ez megjelenik, akkor mérhető fel igazán egész terjedelmében a Társaság buzgó munkássága.

Az eddigi ismereteket még ki kell egészítenem azzal, hogy 1827-ben a Társaságnak nemcsak okmánytára, hanem egész könyvgyűjteménye is a Lyceum-könyvtárba került. Perényi ezzel nem foglalkozik. Jakab Elek jegyzetben ugyan megemlíti, hogy a kir. kormányzéknel levő jegyzék szerint

¹ Aranka György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság. Figyelő XVI (1884), 161. kk.

² Aranka György Magyar Nyelvművelő Társasága. IK. XXVIII (1918), 14. kk.

ajándékokból 334 könyv és 22 darab kézirat gyűlt össze az erdélyi nemes Magyar Nyelvművelő Társaság könyvtárába, de annak hollétééről ő sem tesz említést. A Lyceum-könyvtár irattárából aztán sikerült megállapítanom, hogy a könyvtár a múlt században állandóan számon tartott egy 349 darabból álló könyvanyagot, amelyet „Aranka-féle könyvgyűjtemény“ néven külön állványon elhelyezve és letéteményképen kezelt. Az 1863. november 12-i beszámoló jelentés szerint ezek az „Aranka-könyvek sem lajstromozva, sem összeírva nincsenek“. A könyvtárosok várták a felsőbbbségi engedélyt és utasítást a könyvek rendezésére. 1871. január 27-én rendelkezett először az erdélyi rómkat. id. Bizottmány, hogy a könyvtárör igyekezzék az Aranka-féle könyvgyűjteményt különváltan teljesen rendezni és alapsorjegyzékbe iktatni, 1873. június 25-én pedig az az utasítás érkezett le, hogy „az Aranka-féle kisdéd könyvgyűjtemény ez évben sarokszámozandó és jegyzőkönyvbe veendő“. Az 1884. december 27-i kimutatás még mindig feltünteti a letéteményképen őrzött 349 darab Aranka-féle könyvet. Ez a legutolsó említés, többször szó nem esik róla. Mivel a könyvtárban több könyv járt kezemben, amelynek címlapján vagy tábláján a szerzőnek, illetőleg az ajándékozónak olyan tartalmú bejegyzése olvasható, hogy az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság számára küldte meg, azt kell feltételeznem, hogy a könyvtár 1889-i átköltöztetése és újrarendezése alkalmával a Társaság 349 darabból álló könyvgyűjteménye szétszóródott és a könyvtár alapanyagával összekeveredett. Az Aranka-féle könyvgyűjtemény tehát, melyhez itt Erdélyben az első múzeális kísérlet emléke fűződik, nem kallódott el, ma is megvan — sajnos, már nem együtt — a Lyceum-könyvtárban.

Emlékezve Aranka György határtalan buzgóságára és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság úttörő tudományos szellemére, amely ma is él utódai-ban, az Erdélyi Múzeum-Egyesületben és az Erdélyi Tudományos Intézetben, s idézve Aranka Györgynek a tudományos önzetlenséget jellemző szép szavait: „Nemesak a Márs mezején, hanem a tudományok rendibe is nagy ember senki nem lehet, hanem aki erős szívű, állhatatos, legelsőben pedig önmagát megtagadja s a hír, név, pénz, jutalom kívánásáról teljességgel lemond“, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság másfél százados emlékének szánt szakosztályi ülésünket megnyitom.

GYÖRGY LAJOS

A BARCASÁGI HÉTFALU HELYNEVEI

Bár Erdélyben a helynévgyűjtés munkája már a múlt század második felében megkezdődött, alig néhány éve, hogy a rendszeresen és tervszerűen folyó helynévkutatás szellemi és anyagi feltételei megteremtődtek. Az eddigi erdélyi helynévkutatás kísérletei teremtették meg azt a módszert, amely most már az erdélyi helynévanyag tudományos értékű gyűjtését és feldolgozását lehetővé teszi. Közlelebről megjelent helynévtörténeti munkájában ÁRVAY JÓZSEF e módszer alkalmazásával egy nagyobb zárt települési egységnek, a Brassó körüli Hétfalunak jelenkori és kisebb részben történeti helyneveit dolgozta fel.¹

ÁRVAY a legmostohább viszonyok között, 1937-ben kezdte meg a helyszíni gyűjtést. A rumén hatóságok kezdettől fogva gyanakvással nézték munkáját, mely többek között a határban való térképeléssel és jegyezgetéssel is járt. A bizalmatlanság mind jobban fokozódott iránta úgy, hogy három község

¹ *A barcasági Hétfalu helynevei.* Bevezetéssel és magyarázatokkal közzéteszi Árvay József. Kolozsvár, 1943. 247 l. 1 térképmelléklettel (Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásán).